

Afet Yönetiminin Normatif Boyutu: Etik, İnsan Hakları ve Hukuk

Gurur Gülce Beşe¹

Özet

Bu çalışmanın konusu, afet yönetimini etik, insan hakları ve hukuki sorumluluk boyutlarıyla birlikte incelemektir. Afetler bireylerin yaşam hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı ile gıda ve temiz suya erişim hakkı gibi temel insan haklarını doğrudan tehdit edebildiğinden, afet yönetimi politikalarının yalnızca müdahale kapasitesi açısından değil, etik ilkeler ve insan hakları normlarıyla uyumu bakımından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Çalışmada afet yönetiminde ortaya çıkan etik ikilemler teleolojik, deontolojik ve teolojik etik yaklaşımlar çerçevesinde tartışılmış; ayrıca yaşam hakkı, sağlık hakkı ve barınma hakkı gibi temel insan haklarının afet bağlamındaki anlamı incelenmiştir. Bunun yanında Türkiye’de afet yönetimine ilişkin temel hukuki düzenlemeler (5902, 7269, 6306 sayılı kanunlar) de etik ve insan hakları perspektifiyle eleştirel biçimde değerlendirilmiştir. Çalışmada, afet yönetiminin teknik, etik ve hukuki boyutların kesişiminde yer alan çok boyutlu bir alan olduğu; daha adil ve sürdürülebilir bir afet yönetimi anlayışı için insan hakları ve etik ilkelerin politika yapım sürecinin merkezinde yer alması gerektiği vurgulanmaktadır.

1. Giriş

Hem fiziksel ve çevresel zararlar üretmekle hem de toplumsal, ekonomik, psikolojik ve yönetsel etkiler doğuran çok boyutlu krizler olmakla tanımlanan afetler (Alexander, 2002), yalnızca doğa kaynaklı tehlikeler olarak görülmemeli; bu tehlikelerin toplum üzerindeki etkileri, kırılganlık gruplar üzerindeki eşitsizlikleri ve yönetsel kapasiteyle birlikte değerlendirilmelidir (Tierney, 2019; Wisner vd., 2004; Cutter vd., 2003). Bu anlamda afetler teknik müdahale gerektiren olaylar olduğu kadar etik, insan hakları ve hukuki sorumlulukların da göz önünde bulundurulması gereken kriz durumlarıdır.

1 Doktora Öğrencisi, İstanbul Marmara Üniversitesi / Ombudsman Uzmanı, İstanbul Medipol Üniversitesi, gurur.bese@medipol.edu.tr , ORCID: 0000-0003-4571-0914

Her ne kadar afet yönetimi sırasında alınan kararlar, kaynakların dağıtımı, kurtarma ve yardım faaliyetlerinin yürütülmesi, geçici barınma alanlarının oluşturulması ve yeniden yapılanma gibi pek çok aşama teknik birer mesele gibi görünse de aslında bu, insan hakları ve etik ilkelerle de ilişkilidir. Örneğin büyük ölçekli afetlerde kıt kaynakların verimli kullanılması gerekliliği karar vericilerin, hangi hastaların öncelikli olarak tedavi edileceği, yardım malzemelerinin nasıl dağıtılacağı veya tahliye sürecinde hangi grupların öncelikli olacağı gibi etik ikilemlerle karşı karşıya kalmasına neden olabilmektedir (O'Mathuna, 2016). Diğer yandan afetler, devletlerin hukuki sorumluluklarının da yoğun biçimde tartışıldığı olaylardır. Afet öncesi risk azaltma politikalarının bulunup bulunmaması, varsa bu politikaların uygulanıp uygulanmaması, yapı denetimi mekanizmalarının işleyip işlememesi veya afet sonrası müdahalenin yeterliliği gibi hususlar kamu otoritelerinin hukuki sorumluluğunu gündeme getirebilmektedir (Farber vd., 2015). Bu anlamda afet yönetimi devletlerin yaşam hakkını koruma yükümlülüğü, güvenli yaşam çevresi sağlama sorumluluğu ve insan haklarını güvence altına alma görevleri ile doğrudan ilişkilidir. Diğer bir yandan afet yönetimi yaklaşımı risk azaltma, hazırlık ve dirençli toplumların oluşturulması gibi önleyici politikalara ağırlık vererek (United Nations Office for Disaster Risk Reduction [UNDRR], 2015) insan hakları temelli afet yönetimi anlayışının gelişmesine katkı sağlamaktadır. İnsan hakları temelli yaklaşım, afet yönetiminin planlanması ve uygulanmasında bireylerin temel haklarının korunmasını, kırılgan grupların gözetilmesini ve kamu otoritelerinin hesap verebilirliğini ön plana çıkarmaktadır (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies [IFRC], 2017).

Tüm bu çerçevede afet yönetimi sürecinde etik ilkeler, insan hakları ve hukuki düzenlemelerin birbirini tamamlayan üç temel boyut olduğu ifade edilebilmektedir. Etik ilkeler, karar vericilerin kriz durumlarında adil ve sorumlu kararlar almasına rehberlik etmekte; insan hakları, afetlerden etkilenen bireylerin temel haklarının korunmasını amaçlamakta; hukuki düzenlemeler ise afet yönetiminde sorumlulukların belirlenmesini, kurumların görev ve yetkilerinin tanımlanmasını ve olası ihlaller karşısında hesap verebilirlik mekanizmalarının oluşturulmasını sağlamaktadır (Kapucu & Özerdem, 2013).

2. Afet ve Etik Yaklaşımlar

Afetler hem fiziksel yıkım ve insani kayıpların yaşandığı olaylar hem de ahlaki kararların yoğunlaştığı ve etik teorilerin pratikte sınıandığı olağanüstü durumlar olarak değerlendirilebilmektedir. Afet anlarında alınan kararlar bu yönüyle hem teknik kriterlerle hem de bireylerin yaşamlarının değeri, adaletin nasıl dağıtılacağı ve kamusal otoritenin sınırlarının nerede başlayıp nerede biteceği gibi temel felsefi sorularla da ilişkilidir (O'Mathuna, 2016; Zack,

2009). Bu çerçeve, afet üzerine belirli etik ilkelerin uygulanmasıyla birlikte farklı normatif teoriler arasında ortaya çıkan gerilimlerin analiz edilmesini de gerektirmektedir. Afet yönetimi sırasında ortaya çıkan etik sorunların önemli bir bölümü, farklı ahlaki değerlerin çatıştığı etik ikilemler biçiminde ortaya çıkmaktadır. Etik ikilemler, birden fazla ahlaki ilkenin aynı anda geçerli olduğu ancak bu ilkelerin uygulanmasının farklı sonuçlara yol açtığı durumları ifade etmektedir (Thompson vd., 2006).

Afet bağlamında ortaya çıkan etik ikilemleri analiz etmek için farklı etik teoriler önemli analitik araçlar sunmaktadır. Özellikle teleolojik, teolojik ve deontolojik etik, afet yönetimi kararlarının değerlendirilmesinde kullanılabilecek normatif çerçeveler arasında yer almaktadır (Beauchamp & Childress, 2019) ancak belirtilmesi gerekmektedir ki bu teorilerin herhangi biri doğal olarak tek başına afetlerde ortaya çıkan tüm etik sorunlara karşı kesin çözümler sunamamaktadır.

Afetlerde ortaya çıkan en çarpıcı etik sorunlardan biri, zorunlu olarak sağlık hizmetlerinin önceliklendirilmesinden geçmektedir. Büyük ölçekli afetlerde sağlık sistemleri kısa sürede kapasitesinin sınırlarına ulaşmaktadır (Iserson & Moskop, 2007) ve kıt kaynakların yönetimi sorunu, yaralıların tıbbi durumlarına ve hayatta kalma olasılıklarına göre sınıflandırılmasını içeren triyaj sistemleriyle iç içe geçmektedir. Teknik açıdan sorunsuz ve değer yüksüz görünen triyaj, insan yaşamının değerinin nasıl ölçüleceği sorusu çerçevesinde derin bir normatif soruyu gündeme getirmektedir.

Faydacı etik olarak da adlandırılan teleolojik etik, insan yaşamının değeri nasıl ölçüleceği sorusuna pragmatik bir yanıt sunmaktadır. Teleolojik etik, eylemlerin ahlaki değerini, eylemlerin sonuçlarına göre değerlendirmektedir. Bu noktada faydacılık, bir eylemin doğru ya da yanlış olup olmadığını belirlerken söz konusu eylemin ortaya çıkardığı toplam faydayı veya mutluluğu temel ölçüt olarak kabul etmektedir (Mill, 2021). Buna göre afet durumlarında sağlık kaynaklarının mümkün olan en fazla sayıda insanın hayatını kurtaracak şekilde dağıtılması etik açıdan savunulabilir bir strateji olarak görülmektedir (Persad vd., 2009). Bireysel eylemlerden çok kolektif sonuçlara odaklanması ve toplumun genel refahını artırmayı amaçlaması (Sandel, 2009) bakımından kamusal karar alma sürecinde güçlü bir normatif çerçeve sunan faydacı etik, sıklıkla kamu politikaları, sağlık hizmetlerinin dağıtımı ve kaynak yönetimi gibi alanlarda başvurulan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Özellikle kıt kaynakların dağıtımı söz konusu olduğunda faydacı yaklaşım karar vericilere sistematik bir değerlendirme ölçütü sağlamaktadır. Afet durumlarında triyaj mekanizmaları, hayatta kalma olasılığı yüksek olan yaralıları öncelik vermesi ve toplam kurtarılan yaşam sayısını artırmayı hedeflemesi bakımından faydacı etik

bir strateji olarak yorumlanabilmektedir. Benzer şekilde sağlık hizmetlerinin, tıbbi müdahalenin en fazla fayda sağlayabileceği durumlara yönlendirilmesi de faydacı etik çerçevesinde anlam kazanmaktadır ancak bu yaklaşım deontolojik etikten gelen önemli bir eleştiriye de beraberinde getirmektedir.

Faydacı etiğin sunduğu biçimde yalnızca toplam faydaya dayanan etik değerlendirme bireylerin sistematik olarak dezavantajlı konuma düşmesini kaçınılmaz hale getirebilmektedir. Örneğin yaşlı, engelli ve kronik hastalığı bireyler triyaj sistemlerinde daha düşük öncelik kategorilerinde yer alacağından, insan yaşamının eşit değere sahip olduğu yönündeki güçlü ahlaki sezgiyle bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle, faydacı hesaplamanın temelinde yer alan toplam fayda mantığı kimi bireylerin yaşamlarının diğerlerine kıyasla daha az “değerli” olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bireylerin araç olarak değil, amaç olarak görülmesi gerektiğini vurgulayan deontolojik etik (Kant, 1982) çerçevesinde bireylerin yalnızca sonuç hesaplarına dayanarak farklı kategorilere ayrılması ahlaki açıdan problemli görünmektedir. Bu açıdan triyaj mekanizması, insan yaşamını nicel bir hesaplamaya indirgemesi, insan onurunu araçsallaştırılması bakımından etik açıdan sorunlu addedilir ancak bu yaklaşım da pratik açıdan bazı güçlüklerle karşılaşmaktadır. Eğer tüm bireylerin eşit şekilde tedavi edilmesi gerektiği kabul edilirse, bu durumda kıt kaynakların etkin kullanımı mümkün olmayabilecek ve daha fazla insanın hayatını kaybetmesi söz konusu olabilecektir. Son olarak insanın araçsallaşması anlamındaki seküler etik itirazlar gibi teolojik etik de triyajı problemli bir mekanizma olarak görmektedir.

Teolojik etik, ahlaki yükümlülüklerin temelini ilahi irade, vahiy ve kutsal metinlerde değerlendirirken insan yaşamını hem biyolojik bir varlık olarak hem de Tanrı tarafından verilen ve korunması gereken kutsal bir emanet olarak kabul etmektedir (Hauerwas, 2001). Bu çerçevede insan yaşamının değeri herhangi bir fayda hesaplaması ya da rasyonel tercih mekanizmasıyla belirlenebilecek bir unsur olarak değil, doğası gereği dokunulmaz ve eşit değere sahip bir varlık olarak görüldüğünden, insan yaşamının belirli ölçütler temelinde derecelendirilmesi veya bazı yaşamların diğerlerine göre daha öncelikli olarak değerlendirilmesi, birçok dini etik yaklaşımı açısından ciddi ahlaki sorunlar doğurabilmektedir. Bu kapsamda triyaj mekanizmaları, insan yaşamının kutsallığı ilkesine ilişkin güçlü bir gerilim yaratmaktadır. Bununla birlikte afet gibi olağanüstü koşulların ahlaki değerlendirilmesinde bağlamsal yorumların da önemi göz ardı edilmemelidir. Afet koşullarında sağlık çalışanlarının karşı karşıya kaldığı kararların yalnızca soyut ahlaki ilkeler çerçevesinde değil, zorunluluk ve sorumluluk bağlamında da değerlendirilmesi gerektiği vurgulanabilmektedir. Bu perspektife göre triyaj kararları bazı yaşamların diğerlerinden daha az değerli olduğu varsayımına zorunlu olarak dayanmaktan ziyade insan yaşamının kutsallığına saygı gösteren

ve mümkün olan en yüksek ahlaki sorumluluk bilinciyle karar alınması anlamına da gelebilmektedir.

Afet nedeniyle ortaya çıkan bir diğer önemli etik tartışma, yardım kaynaklarının nasıl dağıtılması gerektiğiyle ilgilidir. Afet sonrasında barınma, gıda, sağlık hizmetleri ve temiz su gibi temel ihtiyaçlara yönelik kaynakların kıt olması, yardımın hangi ölçütlere göre dağıtılması gerektiği sorusunu gündeme getirmek suretiyle farklı adalet anlayışlarının karşı karşıya geldiği normatif bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Adalet teorilerinde kaynak dağıtımını açıklamak için sıklıkla eşitlik, hak ediş, ihtiyaç ve mütekabiliyet (Schmidtz, 2023) gibi çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. Eşitlik temelli adalet anlayışı, afet yardımının tüm bireylere ayırım yapılmaksızın eşit biçimde dağıtılmasını savunmaktadır fakat açıkça bilinmektedir ki afetler toplumun tüm kesimlerini eşit şekilde etkilememektedir. Örneğin yoksullar, yaşlılar, engelliler ya da göçmenler gibi kırılgan gruplar afetlerden çok daha ağır şekilde etkilenmektedir (Wisner vd., 2004). Bu gerçeklikle birlikte düşünüldüğünde kaynakların tamamen eşit biçimde dağıtılması her zaman gerçek anlamda adil sonuçlar doğurmayacaktır. Hak ediş temelli adalet anlayışı, kaynak dağılımının bireylerin katkıları, çabaları veya başarıları temelinde belirlenmesi gerektiğini bildirmektedir ancak afet bağlamında bu yaklaşım önemli sorunlar doğurabilmektedir çünkü afetler çoğu zaman bireylerin çabaları veya tercihleriyle doğrudan ilişkili olmayan olaylardır. Dolayısıyla bireylerin afetlerden etkilenme düzeyinin hak ediş ölçütleri üzerinden değerlendirilmesi adaletin tesisi açısından sınırlı bir açıklama gücüne sahiptir. Nitekim hak ediş temelli ölçütler tek başına ele alındığında, bireylerin içinde bulunduğu yapısal koşulları ve dışsal faktörleri yeterince dikkate alamamaktadır. İhtiyaç temelli adalet anlayışı, kaynak dağılımının bireylerin sahip olduğu ihtiyaçların büyüklüğüne göre belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır ve bu perspektife göre afetlerden ağır şekilde etkilenen bireylerin veya kırılgan grupların öncelikli olarak desteklenmesi etik açıdan meşru kabul edilmektedir ancak ihtiyaç temelli yaklaşım da bünyesinde bazı güçlükler barındırmaktadır. Öncelikle ihtiyaç kavramı doğası gereği görecelidir ve hangi bireyin daha fazla ihtiyaç sahibi olduğunun belirlenebilmesi her zaman pürüzsüz bir süreç değildir. Ayrıca kaynakların sınırlı olduğu durumlarda tüm ihtiyaçların karşılanması da eşyanın tabiatına aykırılık teşkil etmektedir. Bu durum ihtiyaç temelli dağıtımın pratik sınırlarını ortaya koymaktadır. Mütekabiliyet temelli adalet anlayışı ise bireyler arasında karşılıklı yükümlülük ve karşılıklılık ilişkisine dayanır ancak afet bağlamında bu yaklaşım da sınırlı bir açıklama gücüne sahiptir çünkü afetlerden etkilenen bireylerin çoğu karşılıklı fayda ilişkisi kurabilecek durumda olmayabilir. Özellikle çocuklar, yaşlılar veya engelliler gibi dezavantajlı gruplar mütekabiliyet ilişkisi içinde eşit katkı sunamayabilir. Bu

nedenle mütekabiliyet ilkesinin tek başına adaletin ölçütü olarak kullanılması afet bağlamında ciddi sorunlar doğurabilmektedir.

Afet yönetimi sürecinde artıları ve eksileri bakımından adaletin tek bir ölçüte indirgenmesi mümkün görünmemektedir. Eşitlik, hak ediş, ihtiyaç ve mütekabiliyet gibi farklı normatif unsurların her biri belirli bağlamlarda anlam kazanmaktadır. Bu nedenle kaynak dağıtımına ilişkin etik değerlendirmelerin bu unsurlar arasında bağlamsal bir denge kurmayı gerektirdiği ifade edilebilmektedir. Schmidt'ın (2023) "bağlamsal fonksiyonalizm" olarak adlandırdığı yaklaşım da adaletin bu farklı unsurlarının bağlama göre birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Afet bağlamında da yardım kaynaklarının dağıtımında tek bir adalet ilkesine dayanmak yerine bu farklı normatif ölçütlerin birlikte dikkate alınması daha kapsayıcı bir etik çerçeveye sunmaktadır.

Afet sırasında ortaya çıkan önemli etik gerilimlerden diğeri, bireysel özgürlükler ile kamu güvenliği arasındaki dengenin nasıl kurulacağı üzerinedir. Başka bir deyişle afet bağlamında bireysel özgürlüklerin sınırlandırılmasının hangi koşullarda meşru kabul edilebileceği önemli bir normatif soru ortaya çıkarmaktadır. Örneğin bulaşıcı bir hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla uygulanan karantina önlemleri bireylerin hareket özgürlüğünü ciddi biçimde sınırlandırmaktadır ancak bu sınırlamanın amacı başkalarının zarar görmesini engellemek olduğundan, belirli koşullar altında meşru kabul edilebilmektedir. Buna karşılık özgürlüklerin gereğinden fazla sınırlandırılması veya bu tür önlemlerin keyfi biçimde uygulanması da ciddi etik sorunlar doğurmaktadır. Bu noktada farklı etik teoriler, özgürlük ve güvenlik arasındaki gerilime farklı yanıtlar sunmaktadır.

Faydacı yaklaşım toplumun genel güvenliğini ve refahını öncelikli olarak değerlendirmekte ve bireysel özgürlüklerin geçici olarak sınırlandırılmasını buna bağlı olarak meşru görebilmektedir. Bu perspektife göre afet sırasında alınan önlemlerin amacı mümkün olan en fazla sayıda insanın zarar görmesini engellemek olduğundan, bireysel özgürlüklerin belirli ölçülerde sınırlandırılması toplumsal faydayı artıran bir strateji olarak değerlendirilebilmektedir. Buna karşılık deontolojik etik, bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri yalnızca toplumsal faydayı artırma amacıyla askıya alınabilecek araçsal değerler olarak tanımlamadığından, karantina veya zorunlu tahliye gibi uygulamaların meşruiyeti, yaratacağı faydadan ziyade bireylerin temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterme yönündeki ahlaki ödevin ihlal edilmemesine bağlıdır. Bu çerçevede özgürlük kısıtlamaları ancak zorunluluk ve orantılılık ilkelerine uygun olduğu ve bireyleri salt araç olarak kodlamadığı durumlarda etik açıdan kabul edilebilir görünmektedir. Benzer biçimde teolojik etik perspektifi de

bireysel özgürlüklerin sınırlandırılması meselesini insan yaşamının ve insan onurunun kutsallığı bağlamında ele almaktadır. Teolojik etik, insan yaşamının değerini, insanın toplumsal fayda üretme kapasitesi üzerinden değil, Tanrı tarafından yaratılmış olması üzerinden izah etmektedir. Bu nedenle insan yaşamı araçsal değil, içsel bir değere sahiptir. Başka bir deyişle insanın sahip olduğu değer, dünyevi fayda hesaplarına indirgenemeyecek ontolojik bir temele dayanmaktadır. Özellikle Hristiyan teolojik etik geleneğinde insanın “Tanrı’nın suretinde yaratılmış” olması (imago Dei) insan yaşamına atfedilen kutsallığın temel dayanaklarından biri olarak kabul edilmektedir (Aquinas, ST I–II, q.94). Bu bağlamda insan, biyolojik bir varlık olmanın ötesinde ilahi düzenin bir parçası ve korunması gereken kutsal bir emanet olarak kabul edilmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak afet durumlarında bireysel özgürlüklerin sınırlandırılması toplumsal fayda hesaplarına dayanarak gerekçelendirilemez; bu tür müdahalelerin insan yaşamının kutsallığına ve insan onuruna saygı gösteren bir çerçevede temellendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte teolojik etikte başkalarının zarar görmesini engelleme ve toplumsal sorumluluk gibi değerler de önemli bir yer tuttuğundan, afet durumlarında bireysel özgürlüklerin belirli ölçülerde sınırlandırılması, insan yaşamını koruma amacı taşıdığı ölçüde meşru kabul edilebilmekte ancak bu sınırlandırmaların insan onuruna saygı gösteren, keyfi olmayan ve zorunluluk ilkesine dayanan bir çerçevede uygulanması şartı önemle vurgulanmaktadır.

2.1. Klasik Tramvay İkileminin Afet Bağlamına Uyarlanması

Etik literatüründe en çok tartışılan düşünce deneylerinden biri klasik “tramvay ikilemi”dir. Bu düşünce deneyinde, kontrolü kaybedilmiş bir trenin yüksek hızla raylar üzerinde ilerlediği varsayılmaktadır. Frenlerin çalışmadığı ve trenin durdurulmasının mümkün olmadığı bir durumda rayların üzerinde çalışan beş kişinin bulunduğu fark edilmektedir. Bununla birlikte trenin yönünü değiştirebilecek bir makasın çalışır durumda olduğu görülmektedir ancak trenin başka bir raya yönlendirilmesi halinde bu kez yalnızca bir kişinin ölümüne neden olunacaktır. Böyle bir durumda temel soru şu şekilde formüle edilmektedir: Bir kişinin ölümüne neden olunarak beş kişinin kurtarılması etik açıdan meşru kabul edilebilir mi? Bu düşünce deneyinin önemi, bireylerin aynı sayısal sonuç karşısında farklı etik gerekçeler geliştirebilmesinden kaynaklanmaktadır. Çoğu durumda bir kişinin yaşamının feda edilmesi pahasına daha fazla insanın kurtarılması gerektiği düşünülmektedir ancak aynı problem farklı bağlamlarda yeniden kurgulandığında verilen cevapların değişebildiği görülmektedir. Benzer etik ikilemler afet yönetimi bağlamında da ortaya çıkmaktadır. Özellikle büyük ölçekli afetlerde kaynakların sınırlı hale gelmesi, karar vericileri zor etik tercihlerle karşı karşıya bırakmaktadır.

Söz konusu ikilemin uyarlanması kapsamında deprem sonrası çok sayıda yaralının bulunduğu bir senaryo düşünölsün. Yaralılarından beşinin orta derecede yaralı olduğu, bir kişinin ise ağır yaralı olduğu varsayölsün. Tüm zaman ve kaynakların ağır yaralı hastaya ayrılması halinde onun kurtarılma ihtimali bulunmakta ancak bu süreçte diğere beş kişinin yaşamını kaybedeceği öngörülmektedir. Buna karşılık sağlık kaynaklarının orta derecede yaralı olan beş kişiye yönlendirilmesi halinde ağır yaralı hastanın kaybedileceği anlaşılmaktadır. Bu noktada genellikle daha fazla insanın hayatını kurtarmaya yönelik tercihler öne çıkmaktadır ancak senaryonun bağlamı değiştirildiğinde kararların da değişmeye başıladığı bilinmektedir. Örneğin ağır yaralı kişinin sıradan biri değil de afet sonrasında hızlıca yüzlerce insanın hayatını kurtarma potansiyeline sahip çok yetenekli bir doktor olduğu varsayıldığında, önceki tercihler yeniden gözden geçirilebilmektedir. Böylece yalnızca mevcut hayat sayısı değil, gelecekte üretilebilecek toplumsal fayda da etik değerlendirmenin bir parçası haline gelmektedir.

Diğere yandan orta derecede yaralı olan beş kişinin ağır suçlardan hüküm giymiş bireyler olduğu hatta bu suçluların yine orada bulunan ağır yaralı küçük bir kızın tecavüzöüleri olduğu varsayıldığında kararlar yeniden değişebilmektedir. Hatta ağır yaralı mağdur kızın, karar vericinin kızı ya da yakını olması gibi bağlamsal değişiklikler de başlangıçta benimsenen “en fazla hayatı kurtarma” yaklaşımını zayıflatabilmektedir. Bu durum, etik kararların yalnızca sayısal hesaplamalar üzerinden verilmediğini; masumiyet, hak, suç, yakınlık ve adalet gibi normatif unsurların da karar süreçlerini etkilediğini göstermektedir.

Benzer bir etik gerilim ventilatör tahsisi örneğinde de ortaya çıkmaktadır. Tek bir ventilatörün bulunduğu ve eşit derecede ihtiyaç sahibi iki afetzedenin aynı anda müdahaleye ihtiyaç duyduğu bir durumda, hastalardan birinin sekiz yaşında bir çocuk, diğereinin ise yetmiş beş yaşında bir yaşlı olduğu düşünölsün. Böyle bir durumda çoğu birey, çocuğun kurtarılması gerektiği yönünde eğilim gösterecektir. Bu tercih genellikle çocuğun önünde daha uzun bir yaşam süresi bulunduğu düşüncesiyle gerekçelendirilmektedir ancak burada önemli bir etik soru ortaya çıkmaktadır: İnsan yaşamının değeri yaşa göre farklılaştırılabilir mi? Senaryo biraz daha değiştirildiğinde bu sorunun daha karmaşık hale geldiği görölmektedir. Yaşlı bireyin sıradan biri değil de binlerce insanın hayatını kurtarmış dünyaca ünlü bir bilim insanı olduğu varsayıldığında, önceki tercihler yeniden sorgulanmaya başlayacaktır. Böylece bireyin yaşamının değeri yalnızca yaş üzerinden değil, topluma sağlayabileceği fayda üzerinden de değerlendirilmeye başlanmaktadır ancak tam bu noktada yeni bir problem ortaya çıkmaktadır: İnsan yaşamının değeri toplumsal katkıya

göre ölçülebilir mi? Eğer böyle bir yaklaşım benimsenirse, kimi insanların yaşamlarının diğerlerinden daha değerli olduğu kabul edilmiş olmaktadır.

İlgili tartışmanın daha da karmaşık hale geldiği bir diğer nokta ise karar sürecinin algoritmik sistemlere devredilmesi ihtimalidir. Kararları yapay zeka sistemleri verecek olsaydı, bu cevaplar, senaryolara verilen ilk cevaplarla aynı mı olacaktı? Başka bir açıdan yaş, sağlık durumu, hayatta kalma ihtimali, toplumsal katkı ve kurtarılabilecek yaşam yılı gibi değişkenleri analiz ederek hangi bireyin kurtarılacağına karar veren algoritmalar bağlamında etik sorumluluğun nasıl dağıtılacağı ve insan yaşamının algoritmik hesaplamalarla değerlendirilebilir olup olmadığı soruları da gündeme gelmektedir. Algoritmaların tarafsız ve rasyonel karar vereceği varsayımı sıklıkla dile getirilse de hangi kriterlerin kullanılacağına ilişkin tercihlerin kendisi zaten normatif bir karar niteliği taşımaktadır.

Tüm bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, bireylerin aynı sayısal sonuçlar karşısında farklı etik tercihler geliştirebildiği görülmektedir. Bazı durumlarda daha fazla insanın kurtarılması öncelikli kabul edilirken bazı durumlarda belirli ilkelerin korunması daha önemli hale gelmektedir. İşte tam bu noktada etik teoriler devreye girmektedir.

İlk yaklaşım teleolojik etik ya da faydacı etik yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre bir eylemin doğruluğu, o eylemin ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinden değerlendirilmektedir. Daha fazla insanın hayatını kurtaran kararlar etik açıdan daha doğru kabul edilmektedir. Afet yönetiminde arama kurtarma ekiplerinin öncelikle en yoğun nüfuslu bölgelere yönlendirilmesi, sınırlı sağlık kaynaklarının hayatta kalma ihtimali yüksek bireylere tahsis edilmesi veya yardım kaynaklarının mümkün olan en fazla insanı kurtaracak biçimde dağıtılması bu yaklaşım çerçevesinde açıklanabilmektedir. Bununla birlikte yukarıdaki örnekler bireylerin her zaman yalnızca sonuçlara göre karar vermediğini göstermektedir. Bazı durumlarda sonuç daha fazla insanın kurtarılmasını sağlasa bile belirli eylemler etik açıdan kabul edilemez bulunabilmektedir. Bu noktada ikinci yaklaşım olan deontolojik etik ya da ödev etiği devreye girmektedir. Deontolojik etik yaklaşımına göre bazı ilkeler sonuçlardan bağımsız olarak korunmalıdır. İnsan onuru, yaşam hakkı ve masumiyet gibi ilkeler yalnızca fayda hesaplamalarına indirgenememektedir. Nitekim ilk aşamada benimsenen “en fazla hayatı kurtarma” yönündeki tercihlerin, bağlam değiştikçe dönüşmeye başlaması, bu gerilimi açık biçimde göstermektedir. Karar vericiler yalnızca sonuçları değil, hangi ilkenin korunması gerektiğini de dikkate almaya başlamaktadır. Böylece afet yönetimi bağlamında teleolojik ve deontolojik etik arasında belirgin bir gerilim ortaya çıkmaktadır.

Tam bu noktada Schmidt'ın (2023) “bağlamsal fonksiyonalizm” yaklaşımı açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Ona göre etik ve adalet meseleleri tek bir ilkeye indirgenemez. Bazı durumlarda eşitlik, ihtiyaç, haklar bazı durumlarda ise toplumsal fayda ön plana çıkmaktadır. Hangi ilkenin belirleyici olacağı ise içinde bulunulan bağlama göre değişmektedir. Bu yaklaşım, etik kararların mekanik biçimde tek bir norm üzerinden verilemeyeceğini; aksine farklı değerlerin somut koşullar içinde dengelenmesini gerektirdiğini göstermektedir. Nitekim anlam bağlamı bağımlıdır. Afet yönetimi de tam olarak böyle bir alandır. Karar vericilerin sürekli olarak farklı normatif değerler arasında denge kurmak zorunda kaldığı görülmektedir. Bu nedenle afetler yalnızca teknik ve doğal olaylar olarak değerlendirilemez; etik, insan hakları ve hukukun kesiştiği normatif kriz alanları olarak ele alınmalıdır.

3. Afet ve İnsan Hakları

Afetler bireylerin temel hak ve özgürlüklerini doğrudan etkileyen karmaşık sosyal ve siyasal kriz durumları olarak altyapıyı ve çevreyi tahrip etmekle birlikte bireylerin yaşam hakkı, sağlık hakkı, barınma hakkı, gıda ve temiz suya erişim hakkı gibi birçok temel insan hakkını ciddi biçimde tehdit altına sokabilmektedir (United Nations Human Rights Council [UNHRC], 2018, A/HRC/37/59). Buna bağlı olarak afetlerin yalnızca doğal süreçlerin sonucu olan olaylar anlamında değerlendirilmesinin yetersiz olduğu fikri sonucunda insan haklarının korunması, devletin sorumlulukları ve toplumsal adalet gibi normatif sorular gündeme gelmektedir. Bu yaklaşım afetleri hem fiziksel yıkım üreten olaylar olarak hem de toplumsal kırılganlıkların görünür hale geldiği ve mevcut eşitsizliklerin derinleştiği bir süreç olarak ele almaktadır.

Afetlerin toplumun tüm kesimlerini eşit şekilde etkilemediği açıktır. Sosyo-ekonomik eşitsizlikler, yoksulluk, mekansal ayrışma, toplumsal dışlanma ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler belirli grupların afetlerden çok daha ağır biçimde etkilenmesine yol açabilmektedir. Örneğin düşük gelirli toplulukların çoğu zaman riskli bölgelerde yaşamak zorunda kalması, güvenli konutlara erişimlerinin sınırlı olması veya sağlık hizmetlerine erişimde karşılaştıkları yapısal engeller, afetlerin bu gruplar üzerinde daha yıkıcı sonuçlar doğurmasına neden olabilmektedir (Wisner vd., 2004). Afetlerin etkilerini anlamak yalnızca doğal süreçlerin incelenmesiyle sınırlı değildir; toplumsal yapıların, ekonomik ilişkilerin ve güç dinamiklerinin de analiz edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan afetler “doğal tehlikeler ile toplumsal kırılganlıkların kesişim noktası” olarak tanımlanabilmektedir.

İnsan hakları temelli afet yönetimi yaklaşımı, afetlerden etkilenen bireyleri yardım alan pasif mağdurlar olarak tanımlamanın ötesinde hak sahibi bireyler

olarak kabul etmektedir. Bu yaklaşım, afet yönetimi politikalarının insani yardım faaliyetleri veya acil müdahale programları çerçevesinde ele alınmasını yetersiz görmekte; afet yönetiminin merkezine insan onurunun korunması, temel hakların güvence altına alınması ve devletlerin hesap verebilirliği gibi normatif ilkeleri yerleştirmektedir (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies [IFRC], 2017). Buna göre insan hakları temelli yaklaşım afet yönetimini bir kriz sürecinden ziyade etik ve hukuki sorumlulukları içeren bir politika alanı olarak değerlendirmektedir.

Uluslararası insan hakları hukuku devletlere bireylerin temel haklarını koruma yönünde kapsamlı yükümlülükler atfetmektedir. Bu yükümlülükler afet ve kriz gibi olağanüstü durumlarda ortadan kalkmamaktadır (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights [OHCHR], 2015); aksine bu durumlarda sorumluluk daha da önemli hale gelmektedir çünkü afet sırasında devletin kurumsal kapasitesi, hazırlık düzeyi ve yönetsel kararları bireylerin yaşamı ve güvenliği üzerinde doğrudan belirleyici olabilmektedir. Bu nedenle devletlerin afetlere hazırlık, risk azaltma ve müdahale sürecinde insan haklarını koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülükler bir yandan afet sonrasında yardım sağlamayı bir yandan da afet risklerini azaltmaya yönelik önleyici politikaların geliştirilmesini kapsamaktadır. Devletlerin afet risklerini azaltma yönündeki yükümlülükleri özellikle yaşam hakkının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Yaşam hakkı uluslararası insan hakları sisteminin en temel haklarından biri olarak kabul edilmektedir ve devletlere bireylerin yaşamını koruma yönünde pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Afet risklerinin azaltılmasına yönelik gerekli önlemlerin alınmaması, yapı güvenliği standartlarının uygulanmaması veya afet hazırlık planlarının yetersiz kalması gibi durumlar afetlerde meydana gelen can kayıplarının artmasına neden olabildiğinden, devletin gerekli önleyici tedbirleri almamış olması yalnızca idari bir eksiklik olarak değil, yaşam hakkının ihlali olarak da değerlendirilebilmektedir (Farber vd., 2015).

3.1. Yaşam Hakkı

Yaşam hakkı, modern insan hakları düşüncesinin merkezinde yer alan ve diğer tüm hakların kullanılabilmesinin ön koşulu olarak kabul edilen temel bir haktır. Felsefi açıdan düşünüldüğünde yaşam hakkının temellendirilmesi insan hakları teorisinin en önemli tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Doğal hukuk geleneğinde yaşam hakkı, insanın doğasından kaynaklanan temel bir hak olarak görülmektedir. Bu yaklaşımda insanın yaşamı biyolojik bir olgu değil, ahlaki değeri olan bir varoluş biçimi olarak kabul edilmektedir. Aquinas'ın (ST I-II, q.94) doğal hukuk anlayışında insan yaşamının korunması, ahlaki düzenin temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu durumda yaşam

hakkı devletlerin tanıdığı bir hak olmaktan ziyade insan olmanın doğasından kaynaklanan evrensel bir ahlaki hak olarak değerlendirilmektedir. Modern insan hakları düşüncesi de büyük ölçüde bu doğal hukuk geleneğinden beslenmiştir (Finnis, 1980).

Modern siyaset felsefesinde yaşam hakkının temellendirilmesi farklı teorik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunlardan biri olan sosyal sözleşme teorisi, yaşam hakkını siyasal düzenin varlık sebebi olarak görmektedir. Hobbes'a (2007) göre bireylerin siyasal otoriteye itaat etmelerinin temel nedeni yaşamlarını koruma ihtiyacıdır. Bu anlamda devletin en temel görevi bireylerin güvenliğini sağlamak ve yaşamlarını korumaktır. Locke (2019) da benzer biçimde yaşam hakkını bireylerin sahip olduğu doğal haklar arasında saymakta ve devletin temel varlık nedeninin bu hakları korumak olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşım devletin, bireylerin yaşamını koruma yükümlülüğünü siyasal meşruiyetin temel koşullarından biri olarak değerlendirmektedir.

Kısaca değinilen teorik temelin somut karşılığı, uluslararası insan hakları hukukunda, yaşam hakkı başlığıyla birçok sözleşmede açık biçimde güvence altına alınmak suretiyle görünür olmaktadır. Örneğin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3. Maddesi, her bireyin “yaşama, özgürlük ve kişi güvenliği hakkına” sahip olduğunu belirtirken (United Nations General Assembly [UNGA], 1948); Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 6. Maddesi, yaşam hakkını devletlerin korumakla yükümlü olduğu temel bir hak olarak tanımlamaktadır (International Covenant on Civil and Political Rights [ICCPR], 1966). Bu belgeler yaşam hakkını yalnızca devletin bireyleri keyfi biçimde öldürmemesi anlamında negatif bir yükümlülük olarak değil, bireylerin yaşamını korumaya yönelik aktif önlemler alma anlamında pozitif sorumluluk olarak da yorumlamaktadır. Bu nedenle yaşam hakkı devletlere yalnızca “öldürmeme” yükümlülüğü değil, yaşamı koruyucu politikalar geliştirme yönünde pozitif yükümlülükler de atfetmektedir (Nickel, 2007; Shue, 1980). Kaldı ki devletlerin afet risklerini azaltma yükümlülüğünün yaşam hakkının korunmasıyla doğrudan ilişkili olduğu yönünde güçlü bir görüş gelişmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi tarafından hazırlanan çeşitli raporlarda devletlerin afet risklerini azaltmaya yönelik gerekli önlemleri almamasının bazı durumlarda yaşam hakkının ihlali olarak değerlendirilebileceği vurgulanmaktadır (UNHRC, 2018; A/HRC/37/59). Bu yaklaşım yaşam hakkının yalnızca kriz anındaki müdahalelerle sınırlı olmadığını, afet risklerini azaltmaya yönelik önleyici politikaların geliştirilmesini de kapsadığını göstermektedir.

Yaşam hakkının giderek daha fazla “önleyici yükümlülükler” bağlamında tartışılması, devletin sorumluluğu ile bireylerin güvenliği arasındaki ilişkinin

yeniden değerlendirilmesini de gerektirmektedir. Afetler çoğu zaman “doğal” olaylar olarak tanımlansa da bu olayların yol açtığı yıkımın büyüklüğü büyük ölçüde toplumsal yapıların ve yönetsel tercihlerin sonucudur. Güvenli şehir planlamasının yapılmaması, riskli bölgelerde kontrolsüz yapılaşmaya izin verilmesi veya afet hazırlık sistemlerinin yetersiz kalması gibi durumlar afetlerin ölümcül sonuçlar doğurmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle afetlerde meydana gelen can kayıpları yalnızca doğal felaketlerin sonucu olarak değil, “önlenebilir felaketler” olarak da değerlendirmektedir (Farber vd., 2015; Wisner vd., 2004). Bu çerçevede devletlerin afet risklerini azaltma yönündeki yükümlülükleri bir yönüyle teknik veya idari sorumluluklar bir yönüyle insan haklarının korunması açısından etik ve hukuki bir zorunluluk olarak da değerlendirilmektedir.

3.2. Sağlık Hakkı

Tıpkı yaşam hakkı gibi sağlık hakkı da çağdaş insan hakları sisteminde bireylerin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünün korunması açısından temel haklardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu hak yalnızca hastalıkların tedavi edilmesini değil, bireylerin mümkün olan en yüksek sağlık standardına ulaşabilmeleri için gerekli sosyal, ekonomik ve çevresel koşulların sağlanmasını da kapsamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü’nün tanımına göre sağlık hem hastalık veya sakatlığın bulunmaması hem de fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik halinin bulunması durumudur (World Health Organization [WHO], 2019). Afetler bu açıdan sağlık hakkını çok boyutlu biçimde tehdit eden kriz durumları olarak öne çıkmaktadır.

Uluslararası insan hakları hukukunda sağlık hakkı özellikle Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nde güvence altına alınmıştır. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi sağlık hakkını bireylerin “mümkün olan en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardına ulaşabilme hakkı” olarak tanımlamaktadır (United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights [CESCR], 2000). Komitenin 14 No’lu Genel Yorumu sağlık hakkının hem tedavi hizmetlerine erişimi hem de temiz suya erişim, yeterli beslenme, sağlıklı çevre koşulları ve güvenli yaşam alanları gibi sağlık üzerinde etkili olan sosyal belirleyicileri kapsadığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, sağlık hakkının en az sağlık sisteminin işleyişiyle ilgili olduğu kadar sosyal politikalar, çevre politikaları ve afet yönetimi politikalarıyla da ilgili olduğunu göstermektedir. Afetler bu bağlamda sağlık hakkının korunmasını çok daha karmaşık hale getiren durumlar yaratmaktadır. Örneğin afet sırasında sağlık altyapısının zarar görmesi tedavi hizmetlerini aksatır ve acil müdahale kapasitesini önemli ölçüde sınırlar; hastanelerin yıkılması veya işlevsiz hale gelmesi, tıbbi ekipmanların zarar görmesi ve sağlık personelinin yetersiz

kalması afet sonrası sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini ciddi biçimde tehdit eder. Bunun yanı sıra afet sonrası ortaya çıkan kalabalık barınma alanları, yetersiz sanitasyon koşulları ve temiz suya erişimde yaşanan sorunlar bulaşıcı hastalıkların yayılma riskini artırabilmektedir (WHO, 2019). Bu durum, afetlerin kısa vadeli fiziksel yaralanmalara ve uzun vadeli halk sağlığı krizlerinin ortaya çıkmasına neden olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle devletlerin afetlere hazırlık politikaları kapsamında sağlık sistemlerinin dayanıklılığını artırmaya yönelik önlemler alması insan haklarının korunması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Sağlık hakkının korunması bağlamında bir diğer önemli mesele, afet sırasında sağlık hizmetlerine erişimde ortaya çıkan eşitsizliklerdir. Afetler çoğu zaman mevcut sosyal eşitsizlikleri derinleştiren etkiler yaratmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan bireyler, yaşlılar, engelliler ve düşük gelirli topluluklar sağlık hizmetlerine erişim konusunda daha büyük zorluklarla karşılaşabilmektedir. Örneğin ulaşım altyapısının zarar görmesi veya sağlık hizmetlerinin belirli merkezlerde yoğunlaşması, kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini ciddi biçimde zorlaştırabilmektedir. Benzer şekilde engelli bireyler veya kronik hastalığı olan kişiler afet sonrası sağlık hizmetlerine erişimde ek engellerle karşılaşabilmektedir. Bu durum sağlık hakkının yalnızca teorik bir hak olarak tanınmasının yeterli olmadığını; bu hakkın fiilen kullanılabilmesini sağlayacak kapsayıcı politikaların geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda Sen'in (2009) kapasite yaklaşımı sağlık hakkının afet bağlamında değerlendirilmesi açısından önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Sen'e göre bireylerin refahı yalnızca sahip oldukları kaynaklarla değil, bu kaynakları kullanarak gerçekleştirebildikleri yaşam kapasiteleriyle ölçülmelidir. Sağlık, bu kapasitelerin en temel unsurlarından biri olarak ifade edilebilmektedir. Afetler bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini sınırlandırarak onların temel yaşam kapasitelerini de kısıtlayabildiğinden, afet yönetimi politikalarının altyapıyı yeniden inşa etmeye odaklanması yeterli değildir; bireylerin sağlık hizmetlerine eşit biçimde erişmesini sağlayacak sosyal politikaların geliştirilmesi de gerekmektedir.

3.3. Barınma Hakkı

Afet sırasında en temel ihtiyaçlardan biri, güvenli ve insan onuruna uygun barınma imkanıdır. Afetler çoğu zaman geniş çaplı konut kayıplarına yol açmakta ve çok sayıda insanın kısa süre içinde evsiz kalmasına neden olmaktadır. Konutların yıkılması veya yaşanamaz hale gelmesi sadece fiziksel bir mekan kaybı anlamına gelmemekte; bireylerin güvenlik duygusunu, mahremiyetini ve sosyal yaşamını doğrudan etkileyen bir kriz durumu da ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle afet sonrası dönemde bireylerin güvenli barınma alanlarına erişiminin

sağlanması yalnızca insani yardım faaliyetlerinin bir parçası değil, temel insan haklarının korunması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Afetlerden etkilenen bireylerin geçici barınma alanlarına yerleştirilmesi bu bağlamda acil müdahale politikalarının temel unsurlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Felsefi açıdan düşünüldüğünde barınma hakkı insan onuru kavramıyla yakından ilişkilidir. Nussbaum'un (2011) kapasite yaklaşımı bu konuda önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Nussbaum'a göre insan onuru bireylerin belirli temel yaşam kapasitelerini gerçekleştirebilme imkanına sahip olmalarını gerektirir. Güvenli bir yaşam alanına sahip olmak, bu temel kapasitelerin en önemli unsurlarından biridir. Afetler, bireylerin güvenli barınma imkanlarını ortadan kaldırarak onların temel yaşam kapasitelerini ciddi biçimde sınırlandırmaktadır. Bu nedenle afet sonrası barınma politikalarının yalnızca konut inşa etmekle sınırlı kalmaması, bireylerin insan onuruna uygun yaşam koşullarına yeniden erişmesini sağlayacak sosyal ve kurumsal mekanizmaları da içermesi gerekmektedir.

Uluslararası insan hakları hukukunda barınma hakkı, temel sosyal haklar arasında yer almaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi bireylerin yeterli barınma koşullarına sahip olma hakkını güvence altına almakta ve devletlere bu hakkın korunması yönünde çeşitli yükümlülükler yüklemektedir (CESCR, 1991). Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayımlanan Genel Yorum No. 4 ise yeterli barınma hakkının yalnızca bir çatının varlığıyla sınırlı olmadığını vurgulamaktadır. Bu yorumda barınma hakkının güvenli yapılaşma, uygun yaşam alanı, temel altyapı hizmetlerine erişim, ekonomik erişilebilirlik ve kültürel uygunluk gibi çok boyutlu unsurları kapsadığı belirtilmektedir. Afetler, bu bağlamda barınma hakkını doğrudan tehdit eden kriz durumları arasında yer almaktadır. Konutların yıkılması veya yaşanamaz hale gelmesi hem bireylerin fiziksel güvenliğini hem de sosyal ilişkilerini, ekonomik faaliyetlerini ve psikolojik iyilik hallerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle afet sonrası barınma politikalarının planlanması yalnızca teknik bir yeniden yerleştirme süreci olarak ele alınamamaktadır. Barınma politikaları aynı zamanda insan onurunun korunması, bireylerin mahremiyetinin sağlanması ve güvenli yaşam koşullarının oluşturulması gibi normatif sorumlulukları da içermektedir. Bu çerçevede Sphere Standartları afet sonrası barınma politikalarının planlanmasında önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Sphere Standartları, afetlerden etkilenen bireylerin güvenli suya erişim, sanitasyon hizmetleri, sağlık hizmetleri ve yeterli yaşam alanı gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasının insan onurunun korunması açısından vazgeçilmez olduğunu vurgulamaktadır (The Sphere Handbook: Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response [Sphere Handbook], 2018).

Barınma hakkı bir yandan sosyal adalet ve eşitlik bağlamında da değerlendirilmesi gereken bir konudur. Afetler çoğu zaman mevcut toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren etkiler yaratmaktadır. Düşük gelirli topluluklar, göçmenler, engelliler ve yaşlı bireyler afet sonrası barınma imkanlarına erişim konusunda daha büyük zorluklarla karşılaşabilmektedir. Örneğin ekonomik kaynakları sınırlı olan bireyler kalıcı konutlarını yeniden inşa etme konusunda ciddi güçlükler yaşayabilmektedir. Bu durum, afet sonrası yeniden yerleşim politikalarında fiziksel yeniden inşa sürecine odaklanılmasının işlevsellik arz edemeyeceğini, mutlaka sosyal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik kapsayıcı politikaların geliştirilmesi gerektiğini de göstermektedir.

3.4. Gıda ve Suya Erişim Hakkı

Afetler fiziksel altyapıya zarar verdiği kadar toplumların gıda üretim sistemlerine, tedarik zincirlerine ve su kaynaklarına da ciddi biçimde zarar verebilmektedir. Tarımsal üretim alanlarının zarar görmesi, sulama sistemlerinin tahrip olması, ulaşım altyapısının kesintiye uğraması ve depolama tesislerinin kullanılamaz hale gelmesi gibi durumlar gıda arzının azalmasına ve gıda dağıtım sistemlerinin aksamasına yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra seller, kimyasal kazalar veya altyapı hasarları temiz su kaynaklarının kirlenmesine veya içme suyu altyapısının işlevsiz hale gelmesine neden olabilmektedir. Bu tür durumlar afetlerden etkilenen bireylerin yeterli ve güvenli gıdaya erişimini zorlaştırmakta ve temiz suya erişimi ciddi biçimde kısıtlayabilmektedir (Food and Agriculture Organization of the United Nations [FAO], 2017).

Felsefi açıdan düşünüldüğünde gıda ve suya erişim hakkı insan onurunun korunmasıyla doğrudan ilişkilidir. Shue'nun (1980) temel haklar teorisine göre bazı haklar diğer hakların kullanılabilmesi için gerekli olan "temel haklar" kategorisine girmektedir. Gıda ve suya erişim hakkı bu anlamda yaşam hakkının korunması için vazgeçilmez olan temel haklar arasında yer almaktadır. Bireylerin yeterli beslenme ve temiz suya erişim imkanına sahip olmaması yaşam hakkının ve sağlık hakkının fiilen kullanılmasını da imkansız hale getirebilmektedir. Bu nedenle gıda ve suya erişim hakkı bir yönüyle sosyal politika meselesi bir yönüyle de insan onurunun korunması açısından temel bir etik sorumluluk olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası insan hakları hukukunda gıda ve suya erişim hakkı temel insan hakları arasında yer almaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi bireylerin yeterli beslenme koşullarına erişim hakkını güvence altına almakta ve devletlere bu hakkın korunması yönünde çeşitli yükümlülükler yüklemektedir. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi gıda hakkını bireylerin fiziksel ve ekonomik olarak

yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya sürdürülebilir biçimde erişebilmesi olarak tanımlamaktadır (CESCR, 1999). Benzer biçimde temiz suya erişim hakkı da insan onurunun korunması ve sağlıklı yaşam koşullarının sağlanması açısından temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Komitenin 15 No’lu Genel Yorumu su hakkını bireylerin yeterli, güvenli, kabul edilebilir ve erişilebilir suya sahip olma hakkı olarak tanımlamaktadır (CESCR, 2002). Bu çerçevede devletler yalnızca gıda ve suya erişimi engellememekle değil, bu kaynaklara erişimi sağlayacak politikaları geliştirmekle de yükümlüdür. Afet durumlarında, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi daha da kritik hale gelmektedir. Afet sonrası dönemde gıda üretim sistemlerinin zarar görmesi ve dağıtım ağlarının kesintiye uğraması toplumların gıda güvenliğini ciddi biçimde tehdit edebilmektedir. Bu nedenle afet yönetimi politikalarında acil gıda yardımı programları ve insani yardım faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası insani yardım kuruluşları ve devlet kurumları afetlerden etkilenen bireylerin temel beslenme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla acil gıda dağıtımı, beslenme destek programları ve gıda tedarik zincirlerinin yeniden kurulmasına yönelik çeşitli müdahaleler gerçekleştirmektedir ancak bu müdahalelerin yalnızca kısa vadeli yardım faaliyetleriyle sınırlı kalmaması, tarımsal üretim sistemlerinin yeniden yapılandırılması ve yerel gıda güvenliğinin sağlanması gibi uzun vadeli politikaları da içermesi gerekmektedir.

Afet sırasında temiz suya erişimin sağlanması da halk sağlığı açısından hayati bir öneme sahiptir. İçme suyu altyapısının zarar görmesi veya su kaynaklarının kirlenmesi özellikle geçici barınma alanlarında yaşayan bireyler açısından ciddi sağlık riskleri doğurabilmektedir. Yetersiz sanitasyon koşulları ve temiz suya erişimde yaşanan sorunlar kolera, tifo ve dizanteri gibi bulaşıcı hastalıkların yayılma riskini artırabilmektedir (WHO, 2019). Bu nedenle afet sonrası yardım programlarının planlanmasında su hijyeni, sanitasyon altyapısı ve atık yönetimi gibi konular önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası insani yardım standartları da afet müdahalesi sırasında temiz suya erişimin sağlanmasını ve sanitasyon koşullarının iyileştirilmesini temel öncelikler arasında değerlendirmektedir (Sphere Association, 2018).

Gıda ve suya erişim hakkı bir yandan sosyal eşitsizlikler ve kırılganlıklar bağlamında da değerlendirilmesi gereken bir konudur. Afetler çoğu zaman mevcut toplumsal eşitsizlikleri derinleştiren etkiler yaratmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan bireyler, düşük gelirli topluluklar ve göçmenler afet sonrası gıda ve temiz suya erişim konusunda daha büyük zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu nedenle afet sonrası yardım programlarının planlanmasında kırılgan grupların özel ihtiyaçlarının dikkate alınması büyük önem taşımaktadır.

4. Türkiye’de Afet Yönetimine İlişkin Hukuki Çerçevenin Eleştirel Değerlendirmesi

Türkiye’de afet yönetimine ilişkin hukuki düzenlemeler devletin afetlere hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerinde sahip olduğu yetki ve sorumlulukları belirleyen kapsamlı bir normatif çerçeve ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu düzenlemelerin yalnızca kurumsal organizasyon veya idari koordinasyon açısından değerlendirilmesi yeterli değildir. Afetin hukuk, etik ve insan hakları perspektifiyle de ele alınması gerekmektedir çünkü afetler bireylerin yaşam hakkı, güvenliği ve insan onurunun korunmasıyla doğrudan ilişkili olaylardır. Bu nedenle afet yönetimine ilişkin hukuki düzenlemelerin değerlendirilmesinde idari etkinlik kadar bu düzenlemelerin insan hakları ilkeleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu da sorgulanmalıdır (Farber vd., 2015; O’Mathúna, 2016).

Türkiye’de afet yönetiminin kurumsal çerçevesini belirleyen temel düzenlemelerden biri 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanundur. Bu kanunun 1. maddesinde afet ve acil durumlara ilişkin hizmetlerin tek bir merkezden planlanması ve koordinasyonunun sağlanması amacıyla Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının kurulduğu belirtilmektedir. Kanunun 2. maddesi ise afetlere ilişkin politika ve stratejilerin belirlenmesi, kurumlar arası koordinasyonun sağlanması ve afet yönetimi faaliyetlerinin yürütülmesi gibi görevleri AFAD’a vermektedir. Bu düzenleme Türkiye’de afet yönetimi alanında daha önce farklı kurumlar arasında dağılmış olan görevlerin tek bir kurumsal yapı altında toplanmasını amaçlamaktadır. Kurumsal koordinasyonun sağlanması ve müdahale kapasitesinin güçlendirilmesi açısından bu düzenleme önemli bir adım olarak değerlendirilebilmektedir. Bununla birlikte güçlü bir merkezi koordinasyon modelinin etik ve insan hakları perspektifinden bazı sorunları da beraberinde getirebileceğinin de önemle vurgulanması gerekmektedir. Özellikle afet yönetimi sürecinin büyük ölçüde merkezi otoriteler tarafından belirlenmesi, yerel toplulukların karar alma sürecine katılımının sınırlanması riskini doğurabilmektedir. Bu nedenle afet yönetiminde güçlü bir merkezi koordinasyonun sağlanması gerekli olmakla birlikte karar alma sürecinin yerel yönetimler ve topluluklarla daha kapsayıcı biçimde paylaşılması etik açıdan daha meşru bir yönetim modeli ortaya koyabilmektedir.

Türkiye’de afet yönetimine ilişkin bir diğer önemli düzenleme 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirler ve Yapılacak Yardımlara Dair Kanundur. Kanunun 1. maddesinde deprem, yangın, su baskını, yer kayması ve benzeri afetler sonucunda meydana gelen zararların giderilmesine yönelik tedbirlerin düzenlendiği ifade edilmektedir. Bu kanun özellikle afet

sonrası yardım faaliyetlerinin yürütülmesi ve afetzedelere sağlanacak desteklerin belirlenmesi açısından uzun yıllar boyunca Türkiye’de afet yönetiminin temel hukuki dayanaklarından biri olmuştur ancak bu düzenleme, büyük ölçüde afet sonrası müdahale ve yardım sürecine odaklanmaktadır. Dolayısıyla risk azaltma, önleyici planlama ve afet dirençliliği gibi yaklaşımların bu kanunda sınırlı biçimde yer aldığı görülmekte ve etik açıdan önemli bir tartışmayı gündeme getirmektedir. Afetlerin yol açtığı can kayıpları ve zararların yalnızca afet sonrasında gerçekleştirilen yardım faaliyetleriyle telafi edilmesi mümkün değildir. Eğer devletler afet risklerini azaltmaya yönelik gerekli önlemleri önceden almıyorsa, afet sonrasında gerçekleştirilen yardım faaliyetleri etik açıdan yeterli bir sorumluluk anlayışı olarak değerlendirilememektedir. Devletin afetlere ilişkin sorumluluğu yalnızca kriz anında müdahale etmeyi değil, riskleri azaltacak önleyici politikalar geliştirmeyi de içermektedir. Devletlerin bu tür önleyici sorumlulukları özellikle yaşam hakkının korunması bağlamında tartışılmaktadır (UNHRC, 2018, A/HRC/37/59).

Türkiye’de afet risklerinin azaltılmasına yönelik önemli düzenlemelerden biri 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanundur. Kanunun 1. maddesinde bu düzenlemenin amacının “afet riski altındaki alanlar ile riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde iyileştirme, tasfiye ve yenileme yapılması” olduğu belirtilmektedir. Bu kanun özellikle deprem riski yüksek bölgelerde güvenli yapılaşmanın sağlanması amacıyla geliştirilmiş bir kentsel dönüşüm mekanizması oluşturmaktadır. Afet risklerinin azaltılması açısından düşünüldüğünde riskli yapıların dönüştürülmesi ve güvenli konutların inşa edilmesi önemli bir kamu politikası aracı olarak değerlendirilebilmektedir ancak bu düzenleme de insan hakları ve sosyal adalet açısından çeşitli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Özellikle kentsel dönüşüm uygulamalarının bazı durumlarda düşük gelirli toplulukların yaşadığı bölgelerde yoğunlaşması, yerinden edilme ve mülkiyet haklarının korunması gibi konularda etik sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Kentsel dönüşüm politikalarının yalnızca fiziksel yapı güvenliği üzerinden değerlendirilmesi, sosyal ve ekonomik boyutların göz ardı edilmesine yol açabildiğinden, afet risklerini azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesinde hem teknik güvenlik kriterleri hem de bireylerin barınma hakkı, mülkiyet hakkı ve sosyal adalet ilkelerinin dikkate alınması gerekmektedir (Nussbaum, 2011; Sen 2005).

Afet risklerinin azaltılması bağlamında önemli bir diğer hukuki alan güvenli yapılaşma ve yapı denetim mekanizmalarıdır. Türkiye’de 3194 sayılı İmar Kanunu ve 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun yapı güvenliğinin sağlanmasına yönelik temel düzenlemeler arasında yer almaktadır. Bu düzenlemeler yapıların teknik standartlara uygun biçimde inşa edilmesini ve yapı denetimi sisteminin işletilmesini amaçlamaktadır ancak afetler sonrasında

yapılan incelemeler, yapı denetim sisteminin uygulamada çeşitli sorunlarla karşılaşabildiğini göstermektedir. Özellikle yapı denetim mekanizmalarının etkin biçimde işletilmemesi veya denetim sürecinde ortaya çıkan ihlaller, afetlerde meydana gelen can kayıplarının artmasına neden olabilmektedir. Bu noktada meselenin yalnızca teknik bir yapı güvenliği sorunu olmadığı, etik ve hukuki sorumluluk meselesi de olduğu açıktır. Güvenli yapılaşma politikalarının uygulanmaması veya yapı denetim sisteminin etkin biçimde işletilmemesi durumunda ortaya çıkan can kayıpları, doğal afetlerin kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirilememektedir. Bu tür durumlar, devletin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünü yerine getirip getirmediği sorusunu da gündeme getirmektedir.

5. Sonuç

Afetler bağlamında etik ilkeler, insan hakları normları ve hukuki yükümlülükler ayrı ayrı ele alınabilecek alanlar gibi görünse de gerçekte bu üç boyut birbirinden bağımsız olmanın aksine birbirini tamamlayan ve karşılıklı olarak anlam kazanan normatif katmanlar olarak öne çıkmaktadır. Afet yönetimi sürecinde karşılaşılan sorunların önemli bir kısmı yalnızca teknik bilgi eksikliği veya organizasyonel yetersizliklerle değil; değerler arasındaki gerilimler, önceliklerin belirlenmesi ve sorumlulukların sınırlarının çizilmesi gibi normatif meselelerle ilişkilidir. Bu nedenle afet yönetimini anlamak ve değerlendirmek, teknik bir kriz yönetimi yaklaşımının ötesine geçerek etik, insan hakları ve hukuk arasında kurulan ilişkinin bütüncül biçimde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu bütünlük içinde etik, afet anında alınan kararların yönünü belirleyen temel sorgulama alanını oluşturmaktadır. Kıt kaynakların nasıl dağıtılacağı, hangi bireylerin önceliklendirileceği ya da bireysel özgürlüklerin hangi koşullarda sınırlandırılabilceği gibi sorular, farklı etik teorilerin sunduğu çerçeveler aracılığıyla anlam kazanmaktadır ancak bu teorilerin hiçbirisi tek başına yeterli bir çözüm sunmamakta; aksine afet bağlamında etik kararlar çoğu zaman farklı değerlerin çatıştığı durumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum etik değerlendirmeyi sabit kuralların uygulanmasından ziyade bağlamsal bir muhakeme süreci haline getirmektedir. Dolayısıyla afete dair etik, kesin çözümler sunan bir normatif sistemden çok karar vericilerin karşı karşıya kaldığı ikilemleri görünür kılan ve bu ikilemler arasında makul bir denge kurulmasını sağlayan bir düşünce alanı olarak değerlendirilmelidir. İnsan hakları ise bu normatif tartışmaların sınırlarını belirleyen daha kurumsallaşmış bir çerçeve sunmaktadır. Afetler sırasında ortaya çıkan riskler, bireylerin yaşam hakkından sağlık hakkına, barınma hakkından gıda ve suya erişim hakkına kadar birçok temel hakkın ihlal edilme ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu anlamda insan hakları yaklaşımı, afet yönetimi sürecinde hangi değerlerin korunması

gerektiğine ilişkin güçlü bir normatif referans noktası oluşturmaktadır ancak insan hakları çerçevesi de tamamen çatışmasız bir alan değildir.

Afet koşullarında farklı hakların birbiriyle gerilim içine girmesi, örneğin özgürlük ile güvenlik veya eşitlik ile ihtiyaç arasında ortaya çıkan çatışmalar, insan haklarının uygulanmasının da yorum gerektiren bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu nedenle insan hakları, afet bağlamında yalnızca koruyucu normlar bütünü değil, önceliklendirme ve dengeleme de gerektiren dinamik bir değerlendirme alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Hukuki düzenlemeler ise etik ve insan hakları düzeyinde ortaya çıkan normatif çerçeveyi kurumsallaştıran ve bağlayıcı hale getiren bir işlev üstlenmektedir. Devletlerin afetlere ilişkin sorumlulukları yalnızca müdahale kapasitesiyle değil, önleyici politikaların geliştirilmesi ve risklerin azaltılmasıyla da doğrudan ilişkilidir. Bu durum, afet yönetiminde sorumluluğun yalnızca olay sonrasına değil, olay öncesine de yayıldığını göstermektedir. Hukuk, bu anlamda ihlaller sonrasında yaptırım uygulayan bir mekanizma teşkil etmekle sınırlı olmanın ötesinde etik ve insan hakları temelli beklentileri somut yükümlülüklerle dönüştüren normatif bir araç olarak işlev görmektedir ancak hukukun varlığı tek başına adil sonuçların garanti edilmesi anlamına da gelmemektedir. Hukuki düzenlemelerin nasıl yorumlandığı ve uygulandığı, büyük ölçüde etik ilkeler ve insan hakları anlayışıyla kurulan ilişkiye bağlıdır. Afet, bu çerçevede teknik, etik ve hukuki boyutların kesişiminde yer alan karmaşık bir normatif alan olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak etik, insan hakları ve hukuk afet yönetiminin birbirinden ayrı değil, iç içe geçmiş üç temel boyutunu oluşturmaktadır. Etik ilkeler, karar vericilere yön gösterirken; insan hakları, bu kararların sınırlarını çizer; hukuk ise bu sınırları kurumsal ve bağlayıcı hale getirir. Afet yönetimi sürecinin bu üç boyut birlikte dikkate alınarak ele alınması hem daha adil hem de daha sürdürülebilir bir yönetim anlayışının geliştirilmesi açısından temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Alexander, D. (2002). *Principles of emergency planning and management*. Oxford University Press.
- Aquinas, T. (1947). *Summa theologiae* (Fathers of the English Dominican Province, Trans.). Benziger Brothers. (Original work published 1265–1274)
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). *Principles of biomedical ethics* (8th ed.). Oxford University Press.
- Cutter, S. L., Boruff, B. J., & Shirley, W. L. (2003). Social vulnerability to environmental hazards. *Social Science Quarterly*, 84(2), 242–261.
- Farber, D. A., Chen, J., Verchick, R. R. M., & Sun, L. (2015). *Disaster law and policy*. Wolters Kluwer.
- Finnis, J. (2011). *Natural law and natural rights* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2017). *The impact of disasters and crises on agriculture and food security*. FAO.
- Hauerwas, S. (2001). *With the grain of the universe: The church's witness and natural theology*. Brazos Press.
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. (2017). *World disasters report 2017*. IFRC.
- Iserson, K. V., & Moskop, J. C. (2007). Triage in medicine, part I: Concept, history, and types. *Annals of Emergency Medicine*, 49(3), 275–281.
- Kant, I. (1993). *Grounding for the metaphysics of morals* (J. W. Ellington, Trans.). Hackett Publishing. (Original work published 1785)
- Kapucu, N., & Özerdem, A. (2013). *Managing emergencies and crises*. Jones & Bartlett Learning.
- Locke, J. (1988). *Two treatises of government* (P. Laslett, Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1689)
- Mill, J. S. (2001). *Utilitarianism*. Hackett Publishing. (Original work published 1861)
- Nickel, J. (2007). *Making sense of human rights* (2nd ed.). Blackwell Publishing.
- Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.
- O'Mathúna, D. P. (2016). Disaster bioethics: Normative issues when nothing is normal. *Journal of Medical Ethics*, 42(1), 3–4.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2015). *Human rights in humanitarian emergencies*. United Nations.
- Persad, G., Wertheimer, A., & Emanuel, E. J. (2009). Principles for allocation of scarce medical interventions. *The Lancet*, 373(9661), 423–431.
- Sandel, M. J. (2009). *Justice: What's the right thing to do?* Farrar, Straus and Giroux.
- Schmidtz, D. (2023). *Adaletin unsurları* (H. Erdem, Çev.). Liberte Yayınları.

- Sen, A. (2005). Human rights and capabilities. *Journal of Human Development*, 6(2), 151–166.
- Shue, H. (1980). *Basic rights: Subsistence, affluence, and U.S. foreign policy*. Princeton University Press.
- Sphere Association. (2018). *The Sphere handbook: Humanitarian charter and minimum standards in humanitarian response* (4th ed.). Sphere Association.
- Thompson, A. K., Faith, K., Gibson, J. L., & Upshur, R. E. G. (2006). Pandemic influenza preparedness: An ethical framework to guide decision-making. *BMC Medical Ethics*, 7, Article 12.
- Tierney, K. (2019). *Disasters: A sociological approach*. Polity Press.
- United Nations General Assembly. (1948). *Universal declaration of human rights*. United Nations.
- United Nations General Assembly. (1966). *International covenant on civil and political rights*. United Nations.
- United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights. (1991). *General Comment No. 4: The right to adequate housing (Article 11)*. United Nations.
- United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights. (1999). *General Comment No. 12: The right to adequate food (Article 11)*. United Nations.
- United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights. (2000). *General Comment No. 14: The right to the highest attainable standard of health (Article 12)*. United Nations.
- United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights. (2002). *General Comment No. 15: The right to water (Articles 11 and 12)*. United Nations.
- United Nations Human Rights Council. (2018). *Report of the Special Rapporteur on human rights and the environment*(A/HRC/37/59). United Nations.
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction. (2015). *Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030*. United Nations.
- Wisner, B., Blaikie, P., Cannon, T., & Davis, I. (2004). *At risk: Natural hazards, people's vulnerability and disasters* (2nd ed.). Routledge.
- World Health Organization. (2019). *Health emergency and disaster risk management framework*. World Health Organization.
- Zack, N. (2009). *Ethics for disaster*. Rowman & Littlefield.